कक्षा ९ का अनिवार्य विषयहरुको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप

शिक्षाशास्त्र संकाय स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, पाठ्यक्रम तथा
मूल्यांकन विशिष्टिकरण विषयको आंशिक आवश्यकता
पूरा गर्नको लागि प्रस्तुत
शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता
देवेन्द्र पौडेल
परिक्षा रोल नं : २८००२५/२०६६
त्रि.वि. दर्ता नं : ९-२-२०६-३-२००४

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग
कीर्तिपुर, काठमाडौं
२०६८

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग, कीर्तिपुर, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विशिष्टिकरण विषयका छात्र देवेन्द्र पौडेलले शोधपत्र शीर्षक **कक्षा ९ का अनिवार्य विषयहरुको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप** शीर्षक मेरो निर्देशनमा रही तयार पार्नु भएको हो । उहाँको यस शोधपत्र लेखन प्रति म पूर्ण सन्तुष्ट भएकोले आवश्यक मूल्यांकनको लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

उप-प्रा. विश्वबाला थापा

शोधनिर्देशक

मिति : २०६८/०१/

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र केन्द्रिय विभाग, कीर्तिपुर, स्नातकोत्तर तह, दोस्रो वर्ष, पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विशिष्टिकरण विषयको आवश्यकता परिपूर्तिका लागि **"कक्षा ९ का अनिवार्य विषयहरुको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप"** शीर्षकमा देवेन्द्र पौडेलद्वारा तयार पारी आवश्यक मूल्यांकनका लागि यस मूल्यांकन समितिमा पेश गर्नुभएको शोधपत्र स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति	**हस्ताक्षर**
सह प्रा. नारायण बस्नेत विभागीय प्रमुख	....
उप-प्रा. विश्वबाला थापा शोधनिर्देशक	....
उप-प्रा. किरणराम रञ्जितकार वाह्य परीक्षक	....
सह-प्रा. जनार्दन घिमिरे वाह्य परीक्षक	....

मिति : २०६८/०१/

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत “**कक्षा ९ का अनिवार्य विषयहरुको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप”** शीर्षकको शोधपत्रको शुरुदेखि अन्त्यसम्म आफनो अमूल्य समय दिइ निर्देशन, सुझाव दिनु हुने पाठ्यक्रम तथा मूल्यांकन विभागका उप-प्रा. विश्वबाला थापा ज्यूप्रति आभार व्यक्त गर्दछु। यस शोधपत्र तयारीको क्रममा स्वीकृति प्रदान गरी अनुसन्धान गर्ने अवसर दिनुहुने विभागीय प्रमुख सह-प्रा. नारायण वस्नेत ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञताज्ञापन गर्दछु।

शोधपत्रको क्रममा आवश्यक सूचना उपलब्ध गराइ सहयोग पुऱ्याउनु हुने श्री ज्योति मा.वि.,श्री कमला मदन आश्रित उ.मा.वि.,श्री महेन्द्र रत्न उ.मा.वि.,श्री शहिद धर्मभक्त उ.मा.वि.का प्रधानाध्यापक, शिक्षकहरु, विद्यार्थीहरु सम्पूर्णमा धन्यवाद ज्ञापन गर्न चाहन्छु । आफ्नो अमूल्य समय र खर्च गरेर उच्च शिक्षा प्रदान गर्न अवसर दिनुहुने आदरणीय बुवा श्री टंक बहादुर पौडेल, आमा शिवकुमारी पौडेल, दाजु कुमार पौडेल, भाउजु अञ्जु पौडेल, दिदी दिलु पौडेल प्रति सदैव ऋणी छु। शोधपत्र लेखन कार्यमा थप हौसला प्रदान गर्ने साथीहरु उमेश बस्नेत, वेदनाथ खतिवडा, राजन महत, खेम निरौला, प्रमोद गड्तौला, महेश थापा प्रति विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु। त्यस्तैगरी लेखन कार्यमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष रुपमा सहयोग गर्नुहुने मेरा सहपाठी साथीहरु प्रति आभार प्रकट गर्दछु।

शोधपत्रलाई मूर्त रुप प्रदान गर्न कम्प्युटर टंकन गरी सहयोग पुऱ्याउने युनिक कम्प्युटर एजुकेशन, कीर्तिपुरका उकेश मचामसीलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु।

देवेन्द्र पौडेल

शोधसार

प्रस्तुत शीर्षक "कक्षा ९ का अनिवार्य विषयहरुको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप"मा अनुसन्धान गर्नका लागि झापा जिल्ला तोपगाछी गा.वि.स.का चार वटा विद्यालयहरुलाई समान सम्भाव्यतामा आधारित नमूना छनोट विधिबाट नमूना विद्यालयको रुपमा छनोट गरी अध्ययन गरिएको थियो । अध्ययनका क्रममा नमूना छनोट गरिएका विद्यालयहरुको अनुसन्धानकर्ता आफैले स्थलगत भ्रमण गरी आवश्यक तथ्यांक संकलन गरी शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

प्रस्तुत शीर्षकमा अनुसन्धान गर्नका लागि तीनवटा उद्देश्यहरु राखि अनुसन्धान गरिएको थियो । जसमा शिक्षकको पृष्ठभूमि पहिचान गर्ने, शिक्षण विधि र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अवस्था पहिचान गर्ने र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप प्रति शिक्षक तथा विद्यार्थीको दृष्टिकोण पहिचान गर्ने उद्देश्य रहेका थिए । यस अध्ययनलाई तोपगाछी गा.वि.स.का चारवटा विद्यालयका प्र.अ., अनिवार्य विषय शिक्षण गर्ने शिक्षकहरु र नमूना छनोटमा परेका विद्यार्थीहरुमा सिमित गरिएको थियो ।

प्रस्तुत अध्ययनबाट कक्षा ९ मा अनिवार्य विषयहरु शिक्षण गर्ने शिक्षकहरुले माध्यमिक तह अध्यापन गराउन सक्ने योग्यता हासिल गरेको पाइयो । अध्ययन गरिएका विद्यालयका सम्पूर्ण शिक्षकहरु तालिम प्राप्त नै पाइएको थियो । उनीहरु शिक्षाशास्त्र संकाय अध्ययन गरेका शिक्षकहरुले स्वतः शिक्षा सम्बन्धि तालिम लिएका र अन्य संकाय अध्ययन गरेका शिक्षकहरुले शिक्षक तालिम लिई अध्यापन अनुमति पत्र हासिल गरेको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रका शिक्षकहरु कसैले लामो समय सम्म अध्यापन गरेका र कसैले छोटो समय देखि मात्र अध्यापन गर्न थालेको पाइएको थियो । यसरी अध्ययन गरिएका विद्यालयहरुमा अनिवार्य विषयहरु शिक्षण गर्ने शिक्षकहरुले मिश्रित प्रकारका अनुभव हासिल गरेको पाइएको थियो ।

अध्ययन क्षेत्रहरुमा सबैभन्दा बढी प्रवचन विधि, प्रश्नोत्तर विधि र छलफल विधि प्रयोग गरिएको पाइयो भने विषयवस्तुको प्रकृति अनुरुप अन्य विधिहरु पनि प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो । अध्ययन क्षेत्रका दुई वटा विद्यालयहरुमा नियमित गृहकार्य दिने र परीक्षण गर्ने, मासिक परीक्षा अनिवार्य लिने गरेको पाइयो भने अन्य दुईवटा विद्यालयमा गृहकार्य र मासिक परीक्षाको स्थिति दयनीय रहेको देखियो ।

अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयका शिक्षकहरु आफ्नो रुचि भएर शिक्षण गरेका र सबै विद्यार्थीहरुलाई समान व्यवहार, समान अवसर प्रदान गरी शिक्षक तथा विद्यार्थी केन्द्रित विधिबाट शिक्षण गर्ने भएकाले शिक्षक तथा विद्यार्थीहरुको शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप प्रति सकारात्मक धारणा रहेको पाइयो ।

विषय सूची

पृष्ठ

सिफारिस पत्र i

स्वीकृति पत्र ii

कृतज्ञताज्ञापन iii

शोधसार iv

विषय सूची vi

तालिका सूची ix

अध्याय-एक

परिचय

१.१. अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.१.१. अध्ययन स्थलको चिनारी ६

१.२. समस्याको कथन ७

१.३ अनुसन्धान प्रश्नहरु ८

१.४. अध्ययनको उद्देश्य ९

१.५. अध्ययनको औचित्य ९

१.६. अध्ययनको सीमाङ्कन १०

१.७. शब्दावलीको परिभाषा १०

अध्याय-दुई

सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

२.१. सैद्धान्तिक साहित्यको पुनरावलोकन ११

२.२. सम्बन्धित अध्ययनहरुको पुनरावलोकन १६

२.३. अवधारणात्मक ढाँचा १७

अध्याय-तीन

अध्ययन विधि

३.१. सूचना संकलनको ढाँचा १८

३.२. जनसंख्या र नमूना छनोट १९

३.२.१. विद्यालय छनोट १९

३.२.२. प्रतिक्रियादाताको छनोट १९

३.३. तथ्यांक संकलनका साधनहरुको निर्माण २०

३.३.१. अन्तर्वार्ता निर्देशिका २०

३.३.२. अवलोकन फारम २०

३.३.३. लक्षित समूह छलफल निर्देशिका २१

३.३.४. साधनको वैद्यता २१

३.४. तथ्यांक संकलन प्रक्रिया २१

३.४.१. दस्तावेज अध्ययन २१

३.४.२. अन्तर्वार्ता निर्देशिका २२

३.४.३. अवलोकन फारम २२

३.४.४. लक्षित समूह छलफल २२

३.५. तथ्यांक विश्लेषण र प्रस्तुतिकरण २२

३.७. नीतिगत पक्ष २२

अध्याय-चार

तथ्याङ्कको विश्लेषण र व्याख्या

४.१. शिक्षकहरुको पृष्ठभूमि २४

४.२. शिक्षण विधि र शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप २९

४.२.१. शिक्षकको पूर्व तयारी ३०

४.२.२. पाठ प्रवेश ३०

४.२.३. शिक्षण विधि ३१

४.२.४. शैक्षिक सामग्रीहरुको प्रयोगको अवस्था ३४

४.२.५. गृहकार्य ३५

४.२.११. परीक्षा ३६

४.३. शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप प्रतिको दृष्टिकोण ३६

४.३.१. प्रधानाध्यापकको प्रतिक्रिया ३६

४.३.२. शिक्षकहरुको विषय शिक्षण प्रतिको दृष्टिकोण ३७

४.३.३. विद्यार्थीहरुको विषय शिक्षण प्रतिको दृष्टिकोण ३८

अध्याय-पाँच

प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरु

५.१. अध्ययनको प्राप्ति ४०

५.२. अध्ययनको निष्कर्ष ४२

५.३ सुझावहरु ४४

सन्दर्भसूची

अनुसूची

तालिका सूची

तालिका नं १.१.	तोपगाछी गा.वि.स.का मानिसहरुको शैक्षिक स्थिति	८
तालिका नं ३.१.	सूचना संकलनको ढाँचा	१८
तालिका नं ३.२.	प्रत्येक विद्यालयबाट नमूना छनोटमा परेका विद्यार्थी संख्या	२१
तालिका नं ४.१.	विद्यालय 'क'का शिक्षकहरुको पृष्ठभूमि	२४
तालिका नं ४.२.	विद्यालय 'ख'का शिक्षकहरुको पृष्ठभूमि	२५
तालिका नं ४.३.	विद्यालय 'ग'का शिक्षकहरुको पृष्ठभूमि	२६
तालिका नं ४.४.	विद्यालय 'घ'का शिक्षकहरुको पृष्ठभूमि	२७
तालिका नं ४.५.	शिक्षकहरुले शिक्षण सिकाइको क्रममा प्रयोग गर्ने विधिहरु	३३